

*Філіпчук Г.Г.
м. Київ, Україна*

СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВИТИ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ І.ЗЯЗЮНА

Постановка проблеми. Реалії ХХІ століття з його наростаючими тенденціями глобальних, регіональних викликів та загроз, природних і техногенних катастроф, політичних і соціальних кризових явищ, фінансових депресій і військових агресій вимагають від Людства якісно іншого світоглядного осмислення, адекватних дій, консолідованих зусиль і боротьби за власну безпеку, виживання, сталий розвиток. Для виховання, формування компетентнісних характеристик особистості та суспільства важливим є впровадження в теорію і практику цінностей ключового педагогічного принципу культуровідповідності, сповідуваного вченими-педагогами України.

Основна мета. Показати, що навіть ефективне застосування найрізноманітніших науково-технічних засобів й інструментів, унікального потенціалу знань і компетентностей не завжди забезпечує бажаний результат, стабілізацію і суспільний прогрес. Очевидно, для гармонії стосунків Людини з Людиною, Природою, Світом і безпечної життєдіяльності, глобальній і національним системам освіти потрібен не лише досконалий прагматизм, але передусім культурологічний підхід, високий гуманізм, гуманітаризація змісту освіти, що олюднюють сенс буття.

Виклад основного матеріалу. Народи і держави мають нарешті усвідомити, що цінності етики, моралі, естетики, загальнолюдських принципів і поведінкових норм, національних культур і традицій суттєво впливають не тільки на свідомість, почуття, ідеали, позиції, але й на логіку поведінки і прийняття рішень політичного, економічного, соціального, екологічного, гуманітарного, технічного, міжнародного характеру. Ті цивілізації, імперії, держави і нації, які ігнорували закономірностями цих правил, неминуче розклалися. Дуже по-сучасному звучить сказане більше 90 років тому українським просвітником В. Липинським: « Вавилон розложився і загинув старий Рим, тому що його матеріальна техніка переросла його громадську мораль. Ми заблудилися в тенетах зовнішнього прогресу і загальмували процес етичного удосконалення» [1].

Справді, суспільне життя завжди потребуватиме культури – духовної, естетичної, етичної, громадянської, яка опирається на ґрунт світової й національної спадщини. За таких умов людські помисли і вчинки матимуть благородніший, гуманніший і продуктивніший характер. Саме культурні цінності народжують і оберігають життя, формують ідеали й життєві смисли, творять любов до ближнього, народу й людського роду, рідної землі, природи, Батьківщини. Культура передусім потрібна для особистісного саморозвитку як засобу духовного, інтелектуального, фізичного становлення.

Потреба культури непідвладна ні часу, ні етнічним чи географічним ознакам. І гасло світової спільноти у ХХІ столітті, що «кожна культура має бути почутою» є одним із найбільш гуманістичних, бо в його основі – людська особистість і життєздатність народу, який без культури не сформує сильну державу, здорову і творчу націю, благородних чоловіків і прекрасних матерів, відважну і вдячну молодь. Як земля потребує благодатної вологи, так людство мусить безперервно насичуватися прагненням «годуватися» культурою, що є універсальною ознакою для всіх часів і народів. Їхню душу здатен творити лише «культурний обробіток», уможливлуючи виживання, поступ і прогрес. Найпопулярнішими «гастрономічними ідеалами» не можна підмінювати високі й вічні цінності. У ХІХ ст. видатний американський поет, гуманіст і демократ У. Уїтмен, осмислюючи проблеми цивілізаційного поступу людства, писав: «я з гордістю і радістю вітаю і кораблі, і машини, і ферми, віддаючи їм данину захоплення, але людська душа не може задовільнитися тільки ними. Опіраючись на них (як опираються на землю ногами), душа прагне **вищого...**»[2]. Згадуючи цей вислів, обмірковуючи значимість «педагогіки добра» Івана Зязюна для сучасної української освіти, переконуюсь, що в ній міститься саме ця «вищість» етично-естетичного сприйняття світу. Сповідування цінностей «філософії серця» наділяло його здатністю розвивати і реалізовувати великі педагогічні принципи: культуровідповідність, природовідповідність, народність, а «передача і опанування українським народом культурних цінностей в їх історичному розвитку» стала для нього методологічним правилом вченого і громадянина. Хоча Історія, яку безупинно пише

Час, часто закриває занавіскою для нас великі і малі діяння особистостей, народів, держав, цивілізацій, інколи наділяючи шансом їх розгледіти у цьому вічному коловороті для «мертвих, живих і ненароджених». Проте все втрачене і все набуте у вічному космосі буття

залишає свій слід. Різний. Така природа життя. Але є явища, люди, їхні вчинки, що володіють здатністю впливати на сутність життєдіяльності впродовж багатьох поколінь. Іван Зязюн викарбував власний слід в освітньому просторі як учений-педагог своєю людиною центричною парадигмою, яка суголосна вимірам сьогодення і майбутнього, актуалізуючи завдання, до яких має залучатися освіта, наукова і практична педагогіка. Як з допомогою культури змінювати сучасний агресивний, нетолерантний, мілітарний і конкурентний світ на краще? Чи є в цьому нагальна потреба? Очевидно. Адже важко стверджувати, що нинішня цивілізація, яка нині знаходиться, на жаль, у стані безперервних воєн (більше 80 з часів Другої Світової), стає гуманнішою. Щороку світ витрачає 14-15 трлн дол на озброєння, коли більше 2,5 млд землян відчувають гостру нестачу питної води, близько 1млд голодують, а 250 млн дітей не відвідують школу. Такою є візитна характеристика світової спільноти у XXI столітті. А наша біль - десятки тисяч втрачених людських життів на сході України, як наслідок «гібридної» агресії Росії, є тому підтвердженням. Аргументи сили випереджають силу аргументів, корисливість і насильство – етику і мораль. Тому місія освіти, науки, педагогіки полягає в олюдненні сучасного Світу. Для цього необхідно зреалізувати універсальну ціннісну потребу – культура відповідно до Саміту Світу (Ріо-2012) має стати основою для сталого розвитку людства, а культурна політика, опираючись на резолюцію Декларації Ханчжоуського міжнародного конгресу ООН «Культура: ключ до сталого розвитку» (2013р.), ставатиме головною підвалиною національної безпеки.

В аналітичних матеріалах Національного інституту стратегічних досліджень зазначається: «Значення культури як складової політики національної безпеки пов'язано не тільки із завданнями нейтралізації актуальних загроз. Не менш важливою є констатація того, що ефективна культурна політика сприяє розвитку креативного потенціалу українського суспільства та є ціннісною складовою сталого розвитку».[3] Практика засвідчує, що Україна, по-перше, без культури не може мати стійкого позитивного іміджу у світі. Серед усіх асоціацій, які у свідомості європейців пов'язуються із Україною, майже немає згадувань явищ зі сфери культури. По-друге, держава і суспільство мусять бути свідомими того, що впровадження кардинальних соціально-економічних реформ має пряму залежність від розвитку культури. У широкому значенні вона є основою безпеки нації й держави, забезпечуючи їхню конкурентоспроможність, і найбільш потужним чинни-

ком формування громадянського суспільства, його патріотизму, державності, цивілізаційної освіченості.

Вектор гуманізації й гуманітаризації української освіти зробить її більш якісною і національно-зорієнтованою як для опанування новітніми знаннями, компетентностями, вміннями, так і для творення здоров'язбережного соціокультурного середовища, етичного виховання особистості у ставленні до живої і неживої природи. Тому мета, мотивація, засоби, ресурси і напрями для досягнення завдань «освіти культурної» мають бути більш публічними і зрозумілими також поза межами професійного середовища. Аристотель у своїй «Політиці» стверджував, що «благо за всіх обставин залежить від дотримання двох умов: одна з них – правильна постановка завдання і кінцевої мети будь-якого роду діяльності, друга – віднайдення будь-якого роду засобів, які приведуть до кінцевої мети»[4]. Але для того, щоби виконувати ці вічні аристотелівські правила недостатньо мати лише здорове педагогічне середовище, потрібні передусім розуміння і політична воля тих, хто відповідає за матеріальне і духовне благополуччя своїх громадян, тобто влади. Вона мусить усвідомити і діяти відповідно основоположної закономірності, що «державою-лідером у світі буде та, як зазначав академік І. Зязюн у «Педагогіці добра», яка створить найбільш ефективну систему шкіл, коледжів, ліцеїв, гімназій, щоби максимально розвивати інтелектуальний і морально-почуттєвий потенціал своїх громадян...». Він був одержимий ідеєю, що Україна в майбутньому перебуватиме у сузір'ї найрозвиненіших країн світу, а її громадяни будуть культурно неповторними, духовно і матеріально благополучними і щасливими. Тому він закликав до певної внутрішньої охайності всіх тих, хто має відношення до освіти. А полягала ця якість в тому, щоби науковцям і практикам «уважно і прискіпливо, правдиво і ситуаційно незалежно аналізувати стан справ в освіті, допомагати політикам і урядові орієнтуватися у світових ставленнях до освіти, її впливовості на національний прогрес» [5].

На рівні імперативу було його переконання, що економічна, соціальна, духовна криза переслідуватиме суспільство до тих пір, доки не відновиться і не зростатиме рівень освіти. При цьому його тривожив як низький загальноосвітній рівень населення, так і різке погіршення умов організації і проведення навчально-виховного процесу, критичне недофінансування матеріальної бази освітньої галузі, що призводить до негативних суспільних явищ. У полі зору вченого і педагога знаходилися всі чутливі проблеми – від підручника, бібліотек,

фізкультурних залів і басейнів, харчування, інформатизації, змісту освіти і до соціального статусу педагога, престижу вчительської професії. Філософічність не заважала йому достатньо емоційно реагувати на спроби політичної і відомчої бюрократії необ'єктивно оцінювати стан справ в галузі освіти і науки, а отже і неправильно визначати своє місце в системі міжнародних координат. Для нього було важливим, щоб солодка фраза очільників не підмінювала етичного чину, щоб українську культурність не вимінювали на розмиту полікультурність, а критично великої кількості владолюбців, які не сповідують Україну як духовну, ідейну, політичну і національну цінність, ніколи на нашій землі не було забагато. Іван Зязюн застерігав від переобтяження влади, як і освіти, науки, культури, посередностями, які часто «успішно» власні некомпетентності і бездуховність компенсують цинізмом, колаборанством, зрадництвом і запопадливістю. «Передній ряд» має нарешті зрозуміти, що сучасний цивілізований світ, конкурентоспроможність держав тримається, за словами Зязюна, на трьох китах – «освіті, праці, капіталі». Справді, модерна національна освіта, продуктивна високотехнологічна праця, людський капітал є визначальними факторами сталого розвитку провідних держав світу. Отже культура влади є культурою ставлення до освіти і науки. Пригадую емоційний виступ, виголошений майже 20 років тому І. Зязюном на загальних зборах АПН України, який окреслив сутнісні культурологічні виміри освіти та їхню пріоритетність в умовах становлення української державності». «Порадіємо з того, писав він у рік української педагогіки, що ми є очевидцями позитивних зрушень у царині розвитку нашої духовності, у поверненні до вжитку і соціального відтворення історичних надбань національної культури в галузі історії, літератури, мистецтвознавства, педагогіки».

Висновки. Посутнім є те, що його світосприйняття, оцінки, висновки, осучаснені педагогічно-психологічні підходи були відчутно суголосними з ідеями відомих українських педагогів і просвітників: Г. Сковороди, П. Юркевича, Б. Грінченка, І.Огієнка, Г. Ващенко, С. Русової, В.Сухомлинського, К. Ушинського. Він був і залишається одним з небагатьох представників академічної педагогічної еліти, який сповідував «філософію серця» у вихованні людини, народу, нації, добре усвідомлюючи сам і передаючи іншим значущість принципів народності і громадянськості. Його світоглядне бачення і педагогічна дія, громадянський чин й ідеалізоване почуття у ставленні до свого Роду і Народу унеможливило присутність у власному «Я» деклара-

тивності, запопадності й позірної ідейності. Адже згідно його морально-етичної установки виховання громадянина під силу тільки справжньому громадянину. Попри всю значущість освіти для розвитку економіки і технічного прогресу він все ж таки був зорієнтований передусім на потреби Особистості, і всі суспільні явища, факти оцінював з огляду людського розвитку. Його педагогіка опиралася на осягнення духовності, що твориться на засадах національної культури, на культурні цінності, здобутки, що формують, як він писав, «неповторність і велич національного духу людини». Ігнорування «національного» в освіті спричинювало непоправні втрати для розвитку нормальної людської психології, яка, наголошував І.Зязюн, «позанаціональною ніколи не була і бути не може». А тому саме народна культура є основою духовності, а не примітивний «маскульт», тиражування якого в Україні досягло небачених розмірів, спотворюючи людські душі агресивністю, жорстокістю, відчуженістю від ріднокультурного і рідномовного, втрачаючи самоповагу, творчі поривання й життєствердні ідеали.

Ціннісний вимір педагогіки Зязюна полягає передусім у розробці і впровадженні концепції професійного становлення педагога, який працює і творить у найважливішому державному інституті соціального відтворення. Був час, коли він ініціював прийняття Закону про Вчителя, вважаючи, що без піднесення його культурного, академічного, професійного рівня і соціального статусу українській освіті не досягти рівня світових стандартів. Завжди тішив себе надією, що саме вчитель є оберегом України. Учителя сприймав не як професію, а як «вічну сповідувану і вічно живу цінність, непідвладну Часу...», яка ростить і оберігає народ, Вітчизну. Творчість Зязюна характеризується післямовою до «Педагогіки добра», оскільки в ній він виокремлює своїм образним зверненням особливу місію Педагога: «Мій народе, моя Україно! Жодне із цих творінь людських на Ваших тернах не посміє життям своїм Вас зрадити чи Вас проігнорувати, бо народжені вони для єдиного: Вас віншувати. Як батька – матір, як рід свій великий, як рідну землю, як свою єдину Батьківщину! Не вина тих, що не вміють це робити або не хочуть, то їх велика біда і особиста трагедія – не навчені, не виховані, не облагороджені великою метою Добра і Любові, Істини і Краси. Ці життєдайні начала і кінцеві результати людського життя перебувають у руках Учителя.» [6] Сказано чесно, щиро, патріотично і професійно. У цьому його людяність, громадянськість,

державність, педагогічність та історичний переклик з ідеями українського просвітництва і народної педагогіки «Добра».

Тому **перспективу наукових розвідок** в галузі педагогіки, відповідно стратегічних цілей держави й інтересів людини, слід розглядати в контексті досліджень проблем творення громадянського суспільства і конкурентоспроможної нації на засадах філософії культури культури (передусім національної) в освіті.

Список літератури:

1. Липинський В. Листи до братів-хліборобів : твори. Т. 6. – Київ ; Філадельфія, 1995. – С. 204.
2. История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли. – Уитмен. – М., Искусство, 1967. – С. 994.
3. Пріоритетні напрями розвитку державної культурної політики в системі національної безпеки.[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/2130>
4. Аристотель. Политика: [пер.сдревнегр.]/ Аристотель. – М.: АСТ: АСТ Москва, 2010. – С. 258.
5. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-методичний посіб. – К.: МАУП, 2000. – С. 288.
6. Там само. – С. 307.

*Прокопенко І.
м. Харків, Україна*

ПЕДАГОГІЧНІ І ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ Г. С. СКОВОРОДИ У НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ АКАДЕМІКА ЗЯЗЮНА І. А.

Г. С. Сковорода – видатний український філософ і педагог залишив нам, його землякам і послідовникам, значну літературну спадщину.

У всіх своїх роботах: філософські трактати, діалоги, притчі, байки, пісні, листи він у різних формах розглядав питання, пов'язані з організацією процесу навчання і виховання, використання освітніх технологій і методик підготовки вчителя, формування у молодих людей потреби навчатися постійно, системно, на протязі всього життя.

Як в Україні, так і за кордоном, особистість Г. С. Сковороди і літературна спадщина широко досліджується і використовується. Бібліографія творів, присвячених його творчості, на початок ХХІ сторіччя